

A handful of documents about Scanderbeg

Abstract: *A student of Prof. K. Jireček and friend of M. Šufflay, Dr. Jovan Radonić's collection of documents Ђураћ Кастриот Скендербег и Арбанија у XV веку (En. Gjergj Kastriot - Scanderbeg and Albania in the 15th century), remains to this day an invaluable source of information on the Albanian Hero. Most of these letters have long been neglected, little known or completely unknown to historians interested in the period of the wars of the Albanians against the Ottomans.*

Published in 1942, the collection includes documents from different archives and in different languages. Not only did Radonić published the letters from the archives of Barcelona and Milan which M. Šufflay passed on to him, but he also reproduced in this collection letters, notes and chronicles mentioned or published by other historians.

Keywords: *Jovan Radonić, Gjergj Kastriot Scanderbeg, Šufflay, Slavic studies, Albania.*

Jovan Radoniqi leu me 9 shkurt 1873 në Mol, në Vojvodinë dhe vdiq në Beograd me 25 nandor 1956. Studimet e nalta i ndoqi në Vjenë ku fillimisht u regjistruë për mjekësi por mbas vitit të parë, vendosi të ndërrojë fakultet dhe mori degën e historisë, filologjisë, sllavistikës. Sllavistikën asokohe, në Vjenë e jepte profesori i njohun Vatroslav Jagiq. Aty njohu e lidhi miqësi edhe prof. Tomašek e Jireček, sidomos me këtë të fundit. Këtu Radoniqi u larue me një temë kushtue prijsit të njohun boshnjak Sandalj Hraniqit. Ma vonë, në 1887 e gjejmë në Petrograd, Rusi ku studjon bizantologji dhe jep mësim në një gjimnaz. Mbas kthimit në atdhe, nis punën si bibliotekar në Novi Sad në 1899, pranë bibliotekës së "Matica Srpska".

Në luftën e së parë botnore, gjatë tërheqjes serbe, i takoi me u përshkue nëpër Shqipni. Pikërisht në kujtim të marshimit për Shqipni, ma vonë iu dha edhe dekorata "Albanska spomenica". Në vitin 1919, u emnue profesor në Universitetin e Beogradit. (Megjithatë, siç shihet nga përmbledhja e maposhtme, në vitin 1942 ai nënshkruhet si doktor.) Më pas pranohet anëtar i rregullt i Akademisë Mbretnore Serbe, anëtar i jashtëm i akademisë çeke në Pragë, i akademisë së Zagrebit dhe i asaj së Bukureshtit. Në 1923

zgjidhet delegat në dhomën e ulët të parlamentit serb, ndërsa në 1932 senator i qytetit të Beogradit.

Njihet kryesisht për përkthimet e tija, ndër të cilat përmendim “Historinë e serbëve” (1922) të ish-profesorit të tij Jirečekut, të cilën edhe e plotësoi.

Lufta e dytë botnore e gjeti në Beograd. Falë ndërhyrjes së tij, arkivi i akademisë së shkencave dhe i arteve shpëtoi nga bastisja që po i banin ushtarët gjermanë mbas pushtimit të Jugosllavisë.

* * *

Letrat që botohen këtu janë marrë nga përmbledhja “Ђураћ Кастриот Скендербег и Арбанија у XV веку” (историска грађа), Др. Јован Радонић, Споменик ХCV, други разред, 74, Српска Краљевска Академија, Београд 1942 – “Gjergj Kastrioti Skënderbeu dhe Arbënia në shekullin XV” (materiale historike), Dr. Jovan Radoniq, Spomenik XCV, rendi i dytë, 74, Akademija Mbretnore Serbe, Beograd 1942.)

Në parathanje, studjuesi, mes tjerash shpreh mirënjohjen e tij të thellë për Milan Šufflay-in (*Када сам му једном приликом рекао да прибирам архивалну грађу за историју Скендербега, Шуфлај ми је без даљега уступио грађу коју је имао, особито ону из архива у Барцелони и Милану. Пишући ове ретке са захвалношћу сећам се ове широкогрудости проф. М. Шуфлаја, који је 1931 у 52 години живота завршио на онако трагичан начин -* Kur më ra rasa njëherë me i thanë se po mbledhi dokumente arkivore për historinë e Skënderbeut, Šufflay pa e zgjatë më dha materialet arkivore që kishte, veçanërisht ato nga arkivi i Barcelonës dhe i Milanos. Ndërsa po shkruaj këto rradhë, me mirënjohje, sjell ndërmend zemërgjanësinë e prof. M. Šufflayit, i cili në 1931, në moshën 52-vjeçare përfundoi në një mënyrë aq tragjike.)

Pjesën tjetër të dokumenteve, në gjuhët greke, latine, italiane, serbe, polonishte dhe osmanishte, Dr. Radoniqi i ka gjetë vetë ose i ka marrë nga botimet e studjuesve tjerë, siç shihet nga shenjimët poshtë secilit dokument.

Radoniqi në parathanien e kësaj përmbledhjeje skënderbegiane pohon se Šufflay kishte pasë ndërmend me i botue vetë këto dokumente si vijim i “Acta et Diplomata”, por tashti kishte mbetë vetëm pa Jirečekun dhe Thalloczyn dhe, në vitet e fundit të jetës, gjendej në vështirësi ekonomike. Plani i Šufflayit, gjithnjë simbas Dr. Radoniqit, ishte që këto dokumente - ndoshta me titullin “Acta Albaniae” - të mos kufizoheshin deri në vjetin 1479 siç ishte mendue fillimisht, por të shtriheshin deri në vjetin 1571, kur venedikasit borën Ulqinin dhe Tivarin.

Në këtë përmbledhje, nuk kishte si t’i shpëtonte edhe Barleti si historian i Kastriotit. Ndër tjera mund të themi se Radoniqi shpreh bindjen se nami i

madh i Skënderbeut i detyrohet Marin Barletit. Në Venedik, tregon ai, Barleti kishte shoqni me Pjetër Engjëllin¹, një prej kapidanëve të Kastriotit, prej të cilit ka marrë informacione të shumta, e gjithashtu edhe me bashkëluftëtarë të tjerë të heroit. Duket se në këtë mënyrë Radoniqi shpjegon saktësinë që bashkon dokumentet që po botonte ai me të dhanat që dalin nga “Historia” e Barletit. Sa për shembull, po përmendim letrën e Kastriotit drejtue princit të Tarantos². Nga ana tjetër, për Biemmin, Radoniqi asht i mendimit se historia e këtij e Skënderbeut, asht një falsifikim.

Në lidhje me zanafillën e familjes së Skënderbeut, një temë asokohe mjaft e mprehtë, Radoniqi citon shkrimin e Çedomir Mijatoviqit “Dorëshkrimi serb për Skënderbeun”³ i cili ndalet gjatë tek origjina serbe e Skënderbeut. Në këtë pikë, Radoniqi nuk shprehet drejtëpërsëdrejti, por thotë se, “sipas Mijatoviqit, dorëshkrimi rus nga cili po nxirrte versionin serbisht, ishte vetë një kopje e një tjetër dorëshkrimi serbisht.” Radoniqi, nuk del askund me pohimin se Skënderbeu kishte origjinë serbe (e as me origjinë arbnore). Edhe atëherë kur citon Ilarion Ruvaracin, mentorin e tij, për të cilin ushqente respekt e simpati, mjaftohet vetëm tek vlera e këtij studimi⁴.

Ky qëndrim i tij, ndoshta i detyrohet pikërisht kontakteve të drejtpërdrejta që ai tashma kishte me një sasi të madhe të dokumenteve arkivore të burimeve të ndryshme. Për origjinën e Skënderbeut, Radoniqi, me sa duket, ka lanë vetë Kastriotin me folë nëpërmjet letrës së famshme të tij dërgue princit të Tarantos.

Falenderoj për ndihmën: Franca Icardi, Giulio Fiaschini, Antonio Civardi.

Arben Ndreca

* * *

¹ Pall, Francesco. “Marino Barlezio uno storico umanista”, estratto di *Mélanges d’histoire générale*, II, Cluj, 1938, f. 178.

² Krhs. “Historia e Skënderbeut”, përkth. Stefan Prifti, red. Henrik Lacaj, bot. III, Tiranë, 1982, ff. 540-542.

³ Mijatović, Čedomir. “Srpski rukopis o Skenderbegu”, 1890. Simbas studjuesit Božo Đ. Mihajlović ky dorëshkrim me apelativin „beogradski” asht mjaft i ngjashëm me atë tjetrin të quejtun „cetinjski”. Ky studjues, nga dorëshkrimi i dytë rendit një varg të gjatë pasaktësishë kronologjike dhe historike, përveç se kritikon prirjen për sllavizimin e origjinës së Skënderbeut. Shih: Mihajlović Đ., Božo. „Cetinjski ljetopis kao istorijski izvor”, te revista e universitetit të Titogradit *Istorijski zapisi*, XX, 1963.

⁴ Ilarion Ruvarac, arkimandrit i monastirit Grgeteg, në Vojvodinë, asht autori i studimit “Đurađ Vuković, despot srpski i Đorđe Kastriot-Skenderbeg vođ arbanaški: godine 1444” – Gjurgj Vukoviqi, despot serb dhe Gjergj Kastriot-Skenderbeu prijës arbnor: në vjetin 1444”, 1902.

I
(76)

Sceva de Curte lajmon dukën e Milanit se Skënderbeu nuk asht turk por i krishtenë, dhe se ambasadori i tij asht i një dere fisnike dhe e flet mirë italishten. Ky i fundit ka qenë në Romë dhe ka kërkuë ndihmë prej papës. Mbreti i Aragonës i ka dërgue Skënderbeu 500 kalorës dhe pare, ndërsa papa tri mijë dukatë venedikas. Përveç kësaj, papa i ka dorëzue ambasadorit të Skënderbeut edhe dhanti të ndryshe me vlerë një mijë dukatë. J. R.

Ill^{me} et Ecc^{me} domine, domine noster singul^{me}

(omissis)

Quello Scanderbech, de quale altre volte scripsemo a la Vostra Signoria, non ne Turcho anzi è christiano Albanexe. Ha nome el signor Giorgio Sandrebech. È stato qua lo suo ambascadore per aiuto. Lo re d'Aragona li ha mandati V cento fanti et alcuni pochi denari, e dicese chel s'è fato raccomandato de esso re d'Aragona, ma de ciò, id est de la reccomandatione, non sapemo lo certo. –

El papa li ha mandati ducati tri milia, tuti venetiani, cum mille conforti et promesse etc. e sono stati tuti numerati in oro. Et al dicto ambascatore ha facti magnifici presenti, el quale, secundo l'essere grecho, è uno notabile cavallero e sa perfecto italiano. E dicese che li presenti facti a lui montano circha mille ducati.

(omissis)

Data Rome, die 22 februarij 1454.

Eiusdem Vestre Illustrissime et Excell^{me}.

Dominationis servitor fidelis Sceva de Curte etc

Fuori riporta: Al Duca di Milano

(Archivio di Stato di Milano, Carteggio gen. Sforzasco ad annum 1454.)

Përktimi

Romë, 22 shkurt 1454

Shumë i Nderuemi dhe i Ndrítuni Zotni, prijësi ynë fort i Veçantë,

(omissis)

Ai Sandrebeku, për të cilin edhe herë tjera i kemi shkruë Zotnisë Suej, nuk asht Turk përkundrazi asht i krishtenë Arbën. Quhet zotni Gjergj Sandrebek. Ishte këtu ambasadori i tij për ndihmë. Mbreti i Aragonës i ka dërgue pesëqind kalorës dhe disa pare, dhe tha se e kishte rekomandue

Mbreti i Aragonës, por për këtë, domethanë për rekomandimin, nuk dijmë
gja të sigurtë. -

Papa i ka dërgue tri mijë dukatë, venedikas të gjithë, me një mijë bekime
dhe premtime etj, dhe iu numëruen të gjitha [në monedha] arit. Dhe
ambasadorit të naltpërmendun i ka ba dhurata të bindshme, i cili, simbas
traditës greke [bizantine?] asht një fisnik i përmendun dhe flet një
italishte të përsosun. Dhe tha se dhuratat që i janë ba këtij, kapin vleftën e
rreth një mijë dukatëve.

(omissis)

Data në Romë, më 22 shkurt 1454

Mbetem Shërbyesi besnik i Shkëlqesisë Suej të Përshndritshme

Sceva de Curte

Sipër lexohet: Dukës së Milanit

II

(199)

*Kopje e letrës së Skanderbegut princit të Tarantos Giovanni Antonio de
Ursinis. J. R.*

Copia responsionis Scanderbecchi ad Principem.

Serenissime Princeps et Domine honoradissime!

Ho ricevuto littera de V^{ra} Sig^{ra}, la quale mi ha dato più admiratione che
despiacere, vedendo lo modo che mi scrivete. Et prima dicite che essendo
avisato, che noy havemo mandato a dire ala Seren^{ma} M^{tà} de Re Ferrando che,
se luy ce mandava galee, che ve haveriamo posto suso gente per andare ad
ardere Brundusio et correre lo paese vostro, non lo havete possuto credere,
tenendomi per savio et per prudente fin che sono gionte le nostre gente in
Puglia ne havete visto experientia. Ad questa parte respondemo, che è vero,
che sentendo noy, che voy ve eravate rebellato contra Soa M^{ta}, gli mandammo
a dire, che ce mandasse dal canto de qua galee et altre fuste per levar gente
da pede et da cavallo, che tante quante ne vorria gli ne manda riamo per
servitio de Soa M^{tà} lo havesse facto et ce havesse creso se non havessemo
arso Brindesi, non che fosseno rebellate le terre, che gli sono rebellate in
Puglia. Voy per ventura havereste havuto fatiga defendere el vostro, non
che cercare de levare lo stato de Soa M^{tà} quale vostro Signore, che per tale
ve lo convene tenere havendolo jurato. Et perché dicite meravigliarvi che
le nostre gente discorano et faciano danno ale terre de questo Re, che
havete facto, et vostre, da lo quale io non ho mai ricevuto né guerra né
despiacere alcuno et che ne posso sperare più beneficio, che non ricevetti
mai da quello sancto et immortale Re de Aragona, del quale io nè nullo

de li miei vassalli ni potemo recordare senza lacrime, ve respondemo, che se voy ce teneti per fidele, come dicete tenerce per savio et per prudente, non ve dovete meravigliare de questo, perché ve dovete recordare, che li consigli, subsidii et favori et sancte de quello angelico Re forono quelle, che conservarono et defesono me et miei vassalli da le oppressione et crudele mane de Turchi, inimici nostri et de la fede catholica. Et se io fosse spontato, certamente Italia se ne sentiria et per ventura quello dominio, che voi dicite essere vostro, seria loro. Sichè, havendo ricevuto uno tanto beneficio da Soa M^{tà} non poteria io, nè li miei vassalli mancare a suo figliolo senza diminuzione et infamia de perfidia et de grandissima ingratitudine, sichè a questa parte non senza consiglio et prudentia havemo cercato satisfare ala fede, per defensione dela quale havemo passato multo periculo, postomi infinite volte ad voluntaria morte. Che voy dicete, che da questo vostro Re possimi aspectare maiori beneficii per essere de li regali de Franza migliori Christiani che lo altri Principi, ve respondo: che non lo cognosco, né voglio conoscere, né tenere se non per inimico, ma una cosa ve dico, che credo, che tucti siamo in quanto al batismo equali Christiani, ma li infideli non extimano, né temeno se non le gloriose bandere de la Casa da Aragona, per la quale voglio morire. Ulterius dicite che non degio pensare possere subvenire al prefatio Re Ferrando essendo ribelli quasi tucti li baroni et populi del Reame, ve respondo, che se de questo al presente el Re Ferrando have lo damno, voy ne havete el peccato per tanti mali ne hano a sequire et la vergogna et la infamia de essere stato maggiore, si como le bone donne, che quando sono vechie diventano roffiane, che con dolze parole conduceno le altre a fare como hano facto loro; simile voy havete conducto li baroni e populi come castroni a macello. Ma ancora per questo non iudicamo lo dicto Re Ferrando havere perduto, perchè Dio defenderà la sua justicia et li amici et li parenti non gli deveno mancare. Ma recordative, che maggiore era la possanza de gran Turcho che non è la vostra, nè ancho del Signore che substenite, et essendomi restata sola la città de Croya, la quale hoggi è de casa de Aragona et de Soa M^{tà}, et in quella trovandomi assediato, contra tanto podere la defesi et conservai finchè con danno et vergogna li Turchi se levarono et io in breve et con pocha gente raquistai quello, che molti inimici in longo haviano guadagnato. Sichè, quando più si deve sperare la restaurazione de lo stato de Re Ferrando, che se non havesse se non Napoli, habiate per certo, che con Albanesi non bastarò at ayutarlo, né ad defendere, né ad dampnificare li possenti soi inimici, ve respondo che, se aio mutato lo effecto et se le nostre croniche non mentino noy ni chiamamo Epiroti. Et dovete havere noticia, che in diversi tempi de li nostri antecessori passassero nel paese, che hogi voy tenete, et hebbero con Romani grande bataglie et troviamo, ut plurimim, che hebbero piuttosto honore che vergogna, ma io farò extremo mio potere per la mia specialità

et ancora per quanti amici et colligati tengo de aiutare et subvenire al mio Sig^r Re Ferrando ed quando non potesse a mia parte de la mia obligatione et al proprio honore et haverò impreso quello, che imprendere vegio. Che voy me exortate ad revocore le mie gente dicendo, se hagio voglia de fare guerra, hagio li Turchi, con li quali posso conseguire maior gloria et honore, ve respondo: che da voy non voglio exortatione né consiglio; le nostre gente non le havemo mandate che così presto habiano a tornare, ma che servano lo Re Ferrando fino habia integrato lo suo regno, et sono gente tale, che bisognando che con bona volontà, pigliariano omne morte in servitio de Soa M^{tà}. Ma queste, che havemo mandate, non è niente appresso a quelli havemo voluntade demandare piacendo a Soa M^{tà}, et etiam bisognando andaremo personalmente con tanta gente, che non solamente con lo ayuto de Dio credeamo reaquistare Puglia, ma bastiamo de popularla tucta, essendo despopolata. Et la vicinità de li Turchi non la possemo negare, la quale voy ce alligate, perchè con loro havemo combattuto longo tempo senza vergogna nostra, como ogni homo sa. Ma al presente, perchè ce havete data causa voy, con loro havemo facta tregua per tre anni per potere satisfare ali comandamenti del mio Sig^{re} Ferrando. Ma questo consiglio vostro seria stato degno maior comendatione et anco più salutifero al anima et al corpo vostro se lo havesove preso, perchè essendo in estreme vechieza et vicino ali Turchi più che nullo altro Signore Talliano, non potevate consumare li vostri dì et ancho li denari in più gloriosa impresa, ne la quale havereste havuto persuasore Dio et anco parte de le potentie de hogi dì a quello, che fate haverite per contra, et a vostra ve conforto: ve vogliate desponere, ne la quale me trovarite prompto et ferventissimo, lassando questo regno insemi con lo Re in pace, a lo quale voy et io non possemo negare essere tenuti etc.

Date in Croya, a dì ultimo Octobris 1460.

Georgius Castriotus, alias Scanderbego

(Archivio di Stato di Milano, Carteggio gen. Sforzasco ad annum 1460. V. Makouchew, *Monumenta historica Slavorum meridionalium*, 120-124, me boshllëqe dhe gabime të njohuna.)

Përkthimi

Shumë i Kthjellti Princ e Zot Shumë i Nderuem!

Kam marrë letrën e Zot. Suej, e cila më përcolli ma shumë përnderim se pakënaqësi, tue pa mënyrën se si më shkruiejshit. Në fillim thoni se, tue qenë se ishit lajmue se ne do t'i kishim çue fjalë Fort të Kthjelltës Naltmadhni, mbretit Ferrant, se nëse ai do të na çonte disa galé, ne do t'i kishim mbushë menjëherë me njerëz [ushtarë] për me shkue e me i vue flakën Brindizit

e me plaçkitë vendin tuej, nuk patët mundë me e besue, tue më mbajtë mue për njeri të urtë e të mendshëm, deri kur njerëzit tanë mbrritën në Pulje dhe i patë me sytë tuej. Kësaj pike i përgjegjemi se asht e vërtetë, pse tue pasë marrë vesh ne se ju kishit ngritë krye kundër Nalt. së Tij, i çuem fjalë se sikur të na niste në këtë breg galë e barkë për me ngarkue në to kambësorë[,] e për aq sa të kishte nevojë do t'i kishim dërgue në shërbim të Nalt. së Tij e se do të na kishte besue sikur të mos digjshim Brindizin, sikur të mos kishin ngritë krye ato vende që i kanë dalë kundra në Pulje. Ju, për short të mirë a të keq, jeni mundue fort për me mbrojtë shtetin tuej, ashtu sikurse edhe me shtie në dorë shtetin e Nalt. së Tij, që asht Kryezoti juej, e që si i tillë mbetet, meqë ju jeni betue. Prandej [kur] thoni se jeni çuditë fort se njerëzit tanë plaçkisin e damtojnë trevat e këtij Mbreti që keni, e tuejat, nga i cili unë nuk kam pasë kurrë as luftë e as ndonjë pabesi e nga i cili nuk mundem me shpresue për ma shumë bamirësi se nga ai i Shenjti e i pavdekshmi Mbret i Aragonës, të cilin as unë e as vasalët e mij nuk e sjellim ndërmend pa lotue, ju përgjegjemi se nëqoftëse ju na mbani për besnikë, sikurse na mbani për të urtë e të mendshëm, nuk duhet të çuditëni për këtë gjë, pse duhet të kujtoheni se këshillat e ndihmat e nderat e shenjta të atij Mbreti engjëllor, qenë ato që mbajtën gjallë e mbrojtën mue dhe vasalët e mij nga dora mizore e turqve, armiq tanë e të besimit katolik. E sikur unë të ishte nxjerrë jashtë luftimit, sigurisht që Italia do ta kishte pësue e ndoshta ai shtet që ju thoni se ju përket, do të ishte ba i tyne [i turqve]. Kështu që tue pasë pasë kaq të mira nga Nalt. e Tij. nuk mujshe unë, e as vasalët e mi, me i dalë fjalet të birit pa u koritë e pa na dalë nami i pabesisë, edhe me mosmirënjohje të madhe fort, kështu që në këtë pikë jo pa e peshue mirë e pa mend në krye jemi përpjekë me iu përgjegjë atij besimi për mbrojtjen e të cilit kemi kalue shumë rreziqe, tue e vue [unë] veten herë të panjehuna e me dëshirë në [rrezik] jetet. E [kur] ju thoni se nga ky Mbreti juej, mundem unë me pritë bamirësi ma të mëdha, ngaqë këta Sundimtarët e Francës janë të krishtenë ma të mirë se Prijësit e tjerë, [unë] po ju përgjegjem: nuk e njoh e as nuk due me e njohtë e as nuk due me e mbajtë përposë si anmik, por një gjë po ju them, besoj se të gjithë jemi, në sajë të pagëzimit[,] njësoj të Krishtenë, por të pafetë nuk çmojnë e as nuk drojnë kend përveç flamujve të lavdishëm të Derës së Aragonës. [Përsa i përket asaj që] Për ma tepër thoni se nuk duhet të mendoj me ndihmue të naltpërmendunin mbret Ferrantin meqë janë rebelue pothuajse të gjithë baronët dhe populli i mbretnisë, po ju përgjegjem se nëse për shkak të kësaj [pune] mbret Ferranti po damtohet, juve ju mbetet mëkati për shumë të këqija që burojnë prej kësaj, dhe turpi e marrja që janë edhe ma të mëdha, sikur gratë e përdala, të cilat kur plaken bahen kodoshe, e me fjalë të ambla i shtyjnë tjerat me veprue sikur kanë ba ato vetë; po kështu edhe ju i keni çue baronët dhe popullin si çjapi te kasapi. Por edhe mbas kësaj, nuk gjykojmë se mbret Ferranti asht i bjerrun pse

Zoti do ta mbrojnë të drejtën e tij dhe miqtë e të afërmit nuk i mungojnë. Por le t'ju bijnë ndërmend se fuqia e Turkut të madh ishte ma e madhe se e jueja, e edhe [ma e madhe se] e atij Sundimtarit [mbretit të Francës] që ju mbështetni, e kur më kishte mbetë vetëm qyteti i Krues, i cili sot asht shtëpi e Aragonës dhe e Nalt. së Tij, e kur unë u gjenda i rrethuem, e pata mbrojtë e ruejtë kundër gjithë asaj fuqije deri kur Turqit, të damtuem e me bisht ndër shalë, u çuen e ikën dhe unë mbrenda pak kohe e me pak njerëz fitova prap atë që shumë anmiqve iu asht dashtë shumë kohë për me fitue. Kështu që kur ma fort duhet shpresue rikrijimi i shtetit të mbret Ferrantit, edhe sikur mos t'i kishte mbetë tjetër veçse Napoli, [unë] me Arbënit nuk do të ngurroj kurrë me e ndihmue, e as me e mbrojtë, e as me i shpartallue anmiqtë e tij të fuqishëm, [prandaj] po ju përgjegjem se nëse nuk kanë ndryshue faktet dhe nëse kronikat tona nuk gënjejnë, ne quhemi Epirotas. Dhe duhet ta dini se mote të shkueme e disa herësh, paraardhësit tanë janë përshtue në atë vend ku ju sot sundoni e janë ndeshë në beteja të mëdha me Romakët, dhe gjejmë shpeshërë [në këto kronika] se u ndanë ma fort me nder se me turp, e unë do të baj gjithçka që mundem vetë me miqtë dhe besëlidhunit që kam, me i ardhë në ndihmë Kryezot Mbret Ferrantit, deri kur të mos mundem nga ana ime për detyrimin që kam e për nderin tim e të mos kem ndërmarrë atë që kam dëshirë me ndërmarrë. E [përsa i përket asaj] që ju më bani thirrje me i tërheqë njerëzit e mi, tue më thanë se nëse kam dëshirë me ba luftë, kam turqit kundër të cilëve mundem me fitue ma shumë lavdi dhe nder, po ju përgjegjem: se prej juve nuk due as thirrje e as këshilla; njerëzit tanë nuk i kemi dërgue që të kthehen shpejt këndeje por që t'i shërbejnë mbret Ferrantit derisa [ky] të ketë përplotësue mbretësinë e tij, e këta janë njerëz që me qenë nevoja me dëshirë të plotë e presin vdekjen në shërbim të Nalt. së Tij.

Por këto trupa, që kemi dërgue, nuk janë kurrëgjatë në krahësim me ato që kemi ndërmend me dërgue nëse Nalt. e Tij asht e një mendjeje, e nëse do të ishte nevoja[,] do të shkojshim personalisht me shumë njerëz, pse jo vetëm me ndihmën e Tenzot do të mendojshim me e shti Puljen prap në dorë, [por edhe me shumë njerëz] sa me mjaftue me e popullue rishtas të gjithën meqë asht çpopullue. E punën që Turqit janë afër, të cilën ju na kujtoni, nuk mund ta mohojmë, pse kundra tyne kemi luftue për një kohë të gjatë e pa u turpnue nga ana jonë, sikurse e din gjithkush. Por tash për tash, meqë na nxorrët punë ju, me ta kemi ra në paqë për tre vjet[,] për me muejt me plotësue urdhnat e Zot. tim Ferrant. Por kjo këshilla e juej do të kishte qenë e denjë për ma shumë lavdatë dhe ma e dobishme për shëndet të shpirtit dhe të trupit tuej sikur ta kishit pranue, pse tue qenë se jeni në moshë të thyeme dhe afër Turqve ma shumë se asnjë Sundimtar tjetër Italian, nuk do t'i kishit muejt me i shpenzue ditët tueja dhe paret tueja në një ndërmarrje ma të lavdishme, në të cilën do të kishit pasë mbështetjen e Zotit, e edhe

nëse do të kishit kundra disa sundimtarë sot për sot për atë që po bani, për të mirën tuej dëshiroj me ju dhanë zemër: përgatituni pra për ndërmarrjen për të cilën do të më gjeni të gatshëm dhe të zellshëm tue e lanë në qetësi këtë mbretin e mbretin e vet, me të cilin, si ju ashtu edhe unë nuk mund të mohojmë se jemi të lidhun [nga fjala].

Data në Krue, dita e fundit e tetorit 1460

Gjergj Kastrioti, ndryshej Skanderbeg

(Arkivi i Shtetit, Milano, carteggio gen. Sforzesco ad annum 1460. V. Makouchew, *Monumenta historica Slavorum meridionalium*, ff. 120-124, me boshllëqe dhe gabime të njohuna.)

III (270)

Milano, 7 qershor 1464

Duka i Milanos, Francesco Sforza lajmëron Skënderbeun se kryeipeshkvi i Durrësit, Pal Engjëlli i cili kishte udhëtue në Milano, po kthehet në atdhe, dhe i lutet me i besue plotësisht fjalëve të këtij. J. R.

Illustri et potenti Domino tanquam fratri nostro carissimo Domino Georgio Castriot aliter Scanderbeg albanensi.

Nunc quia redit ad dominationem vestram, Illustris et potens domine tanquam frater noster carissime, Reverendissimus dominus Archiepiscopus Durachii, quem ab ea superioribus diebus ad nos demisimus leti vidimus et a quo pariter iocundi audivimus ea, que eiusdem Dominationis Vestre nomine nobis duxit referenda, cui quidem Paulo post ad exposita viva voce respondimus, non longioribus in presens verbis utemur, quippe qui eum pro sua integritate nobis abunde in referendo satisfactum confidimus, rogamus ergo dominationem vestram, ut velit ipsius relatibus ceu nostris propriis fidei plenitudinem impartiri. Datum Mediolani, die 7 Juni 1464.
Bo.

C[icus]

(R. Archivio di Stato, Milano, Registro Missive, No. 64, folio 117.)

Përkthimi

Të Ndrithshmit dhe të Fuqishmit Kryezot, si vëllau ynë fort i dashtun, Gjergj Kastriotit të quejtun Skanderbeg arbnori

Tashti meqë kthehet në tokat tueja, o Kryezot i ndritshëm dhe i fuqishëm si vëllau ynë, shumë i nderuemi Zotni Kryeipeshkvi i Durrësit, të cilin nga ato [vise] e patëm thirrë ditë ma parë, e që me gëzim e pamë, e nga i cili me po

aq gëzim dëgjuem gjana që na i përcolli në emnin tuej, dhe të cilit i dhamë menjëherë përgjegje për çështjet që na tha, në këtë letër nuk do të zgjatemi shumë ngaqë jemi të sigurtë se ai, tue pasë parasysh burrninë e tij, do t'ua thotë me besnikëri, [dhe] i kërkojmë Zotnisë Suej me i besue plotësisht relacionit të tij si të ishin vetë fjalët tona.

Shkrue në Milan me 7 qershor 1464.

Cicus [Francesco Sforza]

(Arkivi Mbretnor i Shtetit, Milano, Registro missive, nr. 64, folio 117.)

IV

(275)

Milano, 1 gusht 1464

Poeti Françesk Filelfo në thirrjen e tij për nisjen e luftës së krishtenë kundër turqve, thotë se prej Skënderbeut mund të pritët shumë. Ai ka shpirt të madh dhe i urren turqit që nga fëmijnia e tij, tue luftue me sukses kundra tyne. J. R.

... S'ils sont nombreux [sc. les Turcs], les chrétiens peuvent opposer des forces encore plus nombreuses. "Isclander" viendra à leur secours: il a une grande âme et hait les Turcs dès l'enfance. A eux seuls, les Albanaïls ont combattu pendant longtemps victorieusement contre le Turcs. Et il faut compter aussi sur les chrétiens subjugués. En Épire, en Thesalie et ailleurs ils sortiraient au-devant des libérateurs. Se sentant trahir, les Turcs se décideront à s'enfuir. L'argent ne manquera pas; pensez plutôt aux sommes dépensées par les Florentins dans leur guerre contre Philippe Marie Visconti. On a déjà l'armée qu'il faut.

(N. Jorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des Croisades au XVe siècle*, Paris 1899, IV, 237-238)

Përkthimi

...Nëse ata [turqit] janë të shumtë, të krishtenët mund të luftojnë kundër forcave edhe ma të shumta. "Isklanderi" do t'iu vijë atyne në ndihmë: ai ka shpirt të madh dhe i urren turqit qysh fëmi. Vetëm, arbënit kanë luftue për një kohë të gjatë tue korrë fitore kundër turqve. Duhet, po ashtu, edhe me llogaritë ndihmën e të krishtenëve të nënshtruem. Në Epir, në Thesali dhe në vise tjera këta do t'iu paraprijnë çlirimtarëve. Tue e ndie veten të tradhtuem, turqit do t'ia mbathin. Paret nuk do të mungojnë; çojeni mendjen te shumat që shpërndanë fiorentinët në luftën e tyne kundër Filip Maria Viskontit. Ushtria që lypset, asht; duhet me e përdorë pa vonesë.

(N. Jorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des Croisades au XVe siècle*, Paris 1899, IV, 237-238)

Shenjime në dokumentet serbe dhe kronikat rumune të Mihail Moksës për të dyndunit e sulltan Mehmetit II në Arbni.

*Белешке српских лѣтописа и румунске
хронике Михаила Моксе о џрвали сул-
тана Мехмеда II у Арбанију.*

Въ лѣто 6974 [= 1466] ходи царь Мехмедъ
бегъ на Скендербега арбанашкога и съзида
Нови градъ.

Въ лѣто 6974 воева царь на Ар'банасе и
плѣни ихъ и множества многа из'сѣче отъ
нихъ и Скен'дера из' земље изъгна и създа
тамо градъ рекоми Конюхъ').

Въ лѣто 6974 ходи царь оу Арбанасе на
Скендера, бегствоу въдаеть, таже и градъ
сазида Конюхъ. Г. 6974—1466 разорилъ Маха-
метъ Албанию, многихъ убилъ, выгналъ изъ
земли господара Скендера и построилъ тамъ
городъ, назвавъ его Конюхъ.

(Starine Jugosl. Akad. VI, 23).

(V. Jagić, Ein Beitrag zur serb. Annalistik, Archiv für
slav. Phil. II. 97).

(Споменик Срп. Кр. Акад. III. 135).

(В. Григоровичъ, О Сербии въ ея отношеніяхъ въ
XIV и XV столѣтіяхъ, Казань 1859, 41).¹⁾

Përktimi

Në vjetin 6974 [=1466], marshoi sulltan Mehmet begu kundër Skënderbeg
arbnorit dhe ndërtoi Qytetin e ri.

Në vjetin 6974 luftoi sulltani kundër Ar'bënve dhe i mori rob dhe shumë
sish i preu dhe Skënderbeun prej tokave [të tij] e dëboi dhe ndërtoi atje një
qytet që i thonë Konjuh*.

Në verë të 6974 marshoi sulltani mbi Arbnit kundër Skënderit, të cilin [e
shtrëngoi] me ikë, po aty ndërtoi edhe qytetin e Konjuhit. Në vjetin 6974, e
rrënoi Mahameti Arbninë, vrau shumë sish, dëboi prej tokave sundimtarin
Skënder dhe ndërtoi atje një qytet, që e quejti Konjuh.

(Starine Jugosl. Akad. VI, 23; V. Jagić, Ein Beitrag zur serb. Annalistik, Archiv
für slav. Phil. II. 97; Spomenik Srp. Kr. Akad. III, 135: V. Grigoroviç, O Serbii
v eja otnoshenijah v XIV i XV stoletijah, Kazan' 1859, 41)

*Rreth qytetit Konjuh ose Qytetin e ri, sot Elbasan, krh. *Hil. Ruvarac, Kleinigkeiten sur Geschichte del Balkanhalbinsel*, tek *Arch. für slav. Phil.* XVII, 567-571. F. Babinger, *Die Gründung von Elbasan* tek *Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen*, XXXIV. Jahrg. II. Abtig.: *Westasiatische Studien* (Berlin 1931), 94-105. J.R.

VI

Dokumenti VI asht marrë nga "Kujtimet e jeniçerit" njohun ndryshe edhe si "Kronika turke", shkruar polonisht në origjinal, e autorit Konstantin Mihajloviq, serb nga Ostrovica. Akademiku Radoniq këtë fragment e ka përfshi në pjesën e tretë të përmbledhjes së tij.

Lé rreth 1435, Konstantini u pat marrë rob bashkë me dy vëllaznit e tij dhe u çue në Azi të Vogël kur qyteti Novo Bërdo ra në dorë të turqve në 1455. Aty e morën jeniçer dhe si i tillë që pjesëmarrës në luftat e turqve në Europë dhe në Azi. Kur mbreti hungarez Matija mori në Bosnjë përveç Jajcës edhe qytetin Zveçaj, ku Konstantini ishte komandant, ky kaloi me të krishtenët dhe hyni në shërbim të mbretit Mati. Ma vonë mësoi edhe polonishten. Kështu shprehet prof. Jan Łoś, kujdesuesi i botimit të vitit 1912 të "Kujtimeve të jeniçerit".

Bjen në sy se, kur flitet për moshën në të cilën ishte marrë peng Kastrioti, autori K. Mihajloviq përdor emrin "młodzieniec", që polonisht nënkupton moshën 13-14 vjeç. A. N.

XXXIII

[...] A gdy się przymierze stało, obrócił się na książęta Arbanaskie i zdobywał jednego po drugim bardzo łatwo dla tego, iż się jeden dziwował gdy drugiego dobywano. Jednoż się mu obroniło, któremu było imię Skinder Iwanowicz; ten był wzięt młodzieńcem między Janczary za Cesarza Morata a wszystkie był rzeczy cesarskie przejrzał przeto, aby k swej ziemi zasię mógł przyść, widząc łaskę cesarską. A udało się tedy niegdy Cesarzowi rzec: Skinder, żądam u mnie, którego chcesz województwa, dam ci je. A on prosił, aby mu dał ziemię Iwanową, nie powiadając, by był syn Iwanow, i dał mu Cesarz, i wwiązał się w nią krom grodów, ale więc potem Janczary, którzy na grodziech byli, niejako odwiódł, a odłudził, a sam się w nie wwiązał. Potem Cesarz Morat zasię ich pod niem dobywał, ale mu nic nie mógł uczynić. A także i Moratow syn Machomet musiał go niechać do śmierci, abociem się bardzo łatwo przydzie Turkom bronić temu, kto ich (PA sprawę a) położenie wie. A także Machomet, zdoby wawszy wszystkiej ziemi Arbanaskiej u krom Skiendrowej, wrócił się do Drenopola, a tam posłowie przyjęli od króla Bosińskiego Tomasza, żądając przymierza.

(Pamiętniki Janczara, czyli kronika turecka Konstantego z Ostrowicy, napisana między r. 1496 a 1501, wyd. Jan Łoś, Kraków 1912., XXXIII, 109-110)

Përkthimi

[...] Dhe kur bani paqë, iu soll princave arbën dhe i theu njeni mbas tjetrit shumë kollaj ngaqë njeni rrinte e shihte ndërsa tjetri po thyhej. Vetëm një u mbrojt prej tij [sulltanit], i cili quhej Skender Ivanoviq. Ky ende i ri u mor jeniçer për sulltan Muratin dhe gjoja nuk i shihte punët e sulltanit, në mënyrë që të kthehej në vendin e tij, kur të fitonte favoret e sulltanit. Dhe ndodhi që njëherë sulltani i tha: “Skender, kërko prej mejet cilindo sundim që don dhe kam me ta dhanë”. Dhe ky iu lut që t’i jepte tokën e Ivanit, por pa i thanë se ishte i biri, dhe sulltani ia dha, dhe sundoi atje, përveç qyteteve, por ma vonë i gënjeu disi jeniçerët që sundonin nëpër qytete dhe sundoi vetë. Ma vonë sulltani i pushtoi prap qytetet, por nuk mundi me i ba kurrëgj këtij. E po ashtu edhe të birin e sulltan Muratit, Mehmetit, iu desht me e lanë [me sundue] deri kur vdiq [Skenderbeu], pse për kë njëh (organizimin [e shtetit osman] dhe) gjendjen e tyre asht shumë e kollajtë me u mbrojtë prej Turqve. Dhe kështu, Mehmeti, mbasi pushtoi krejt tokën arbnore, përveç asaj të Skënderit, kthehet në Adrianopol, e këtu kishin mbërritë të dërguemit e mbretit boshnjak Tomashit dhe kërkonin paqë. [...]

(Kujtimet e jeniçerit ose Kronika turke e Konstantin Mihajloviqit nga Ostrovica, shkruar ndërmjet vjetëve 1496-1501, botoi Jan Łoś, Krakov, 1912, XXXIII, ff. 109-110.)

Përktheu dhe përgatiti për botim Arben Ndreca